

JOHANN LEONHARD HOFFMANN (1710-1782)

DE MAN ACHTER DE BEROEMDE MOSASAURUS-SCHEDEL

A.J. Lever, Centraal Bureau voor Genealogie, Postbus 11755, 2502 AT 's-Gravenhage

Johann Leonhard Hoffmann of Jean Leonard Hoffmann, zoals hij ook wel genoemd werd, ontleent zijn grootste bekendheid aan de vondst van de beroemde *Mosasaurus*-schedel in de groeven van de Sint-Pietersberg bij Maastricht in 1770. Over Hoffmann is in het verleden het nodige gepubliceerd; een van de uitgebreidste publikaties over hem is te vinden in een artikel van C.O. VAN REGTEREN ALTENA uit 1956 over de achttiende-eeuwse fossielenverzamelaars te Maastricht.¹ In deze publikaties over Hoffmann ligt sterk de nadruk op zijn rol als verzamelaar van fossielen en op zijn collectie. In het navolgende wil ik proberen om ook over de rest van zijn leven iets te vertellen. Dit kan niet anders dan in de vorm van (nog beschikbare) 'fragmenten'. Toch hoop ik dat het al-met-al een beeld geeft, een tijdsbeeld ook van de tijd waarin Hoffmann leefde, de tijd ook van de eerste belangrijke fossielenverzamelaars - waarvan hij verreweg de voornaamste was - in Maastricht en omgeving. Hun verzamelen leidde tot belangrijke vondsten, waarvan een van de belangrijkste en zeker de bekendste de eerdergenoemde schedel van de *Mosasaurus* is.

HERKOMST VAN HOFFMANN

Johann Leonhard Hoffmann was Zwitser van geboorte. Hij werd op 30 november 1710 geboren te Bazel,² als zoon van Peter Hoffmann (uit Bazel) en Elisabeth Sophie Cristian (afkomstig uit Frankfurt am Main). Peter Hoffmann³ was o.m. "kaiserlicher Notar" te Rötteln in Baden, net over de grens bij Bazel. Grootvader Johann Heinrich Hoffmann was aanvankelijk hofprediker van de markgravin Maria Juliana van Baden-Durlach. Van 1669 tot 1687 was hij als hulppredikant, later predikant, verbonden aan de Sankt-Peter-Kirche in Bazel.⁴

De familie Hoffmann was en is bekend in Bazel, ze leverde een belangrijke bijdrage aan de welvaart van de stad, vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw met name door de opzet en continuering van een bloeiende zijdebundindustrie. In de vorige eeuw ontstond het ook thans nog bekend zijnde chemieconcern Hoffmann-La Roche.⁵ Opvallend is dat bij de Zwitserse publikaties over de (bekende personen uit de) familie Hoffmann, Johann Leonhard niet voorkomt. Men is hem kennelijk uit het oog verloren. Over de jeugd en jonge jaren van Johann Leonhard weten we niets. In de Nederlandse archiefbronnen duikt hij bijna "uit het niets" op, wanneer hij in 1744 aangesteld wordt als chirurgijn-major bij het garnizoens-

hospitaal te Maastricht (waarover dadelijk meer). Het enige dat we weten is dat hij dan uit Wesel (Duitsland) komt.⁶ In het Stadsarchief aldaar is tot op heden geen nadere informatie gevonden.

BENOEMING TOT CHIRURGIJN-MAJOR

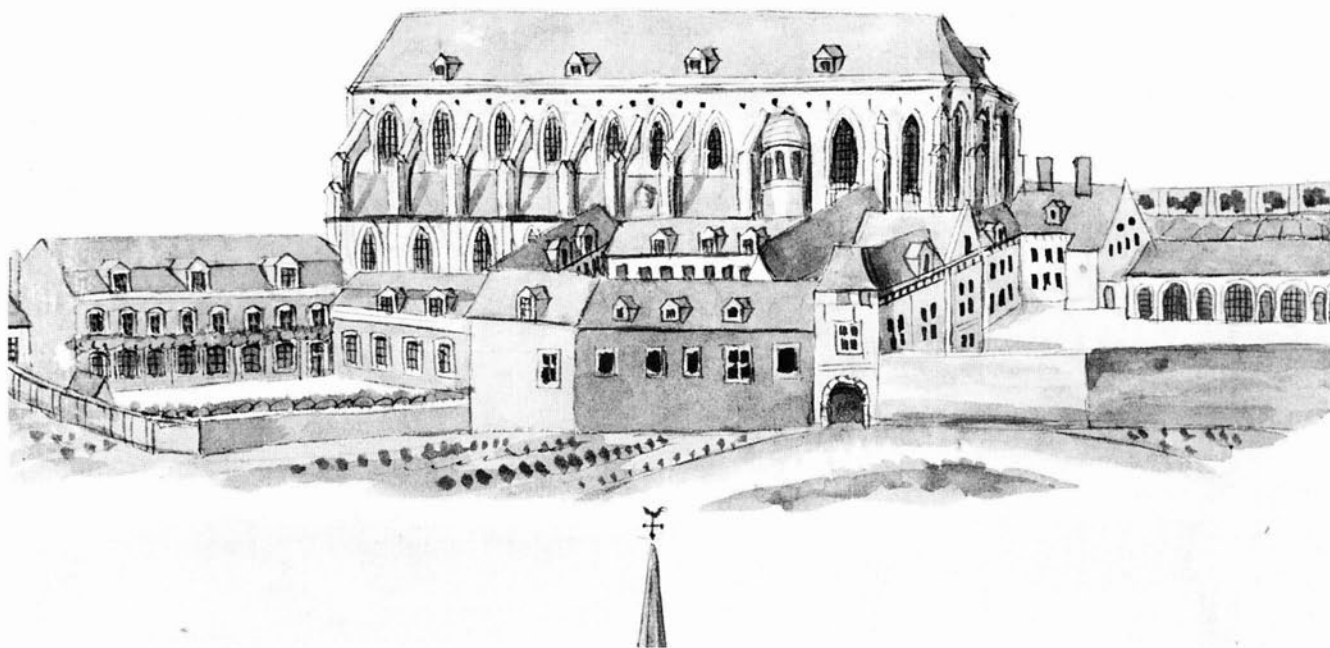
Als garnizoensstad beschikte Maastricht in die tijd vanzelfsprekend over een militair hospitaal. Een van de daar werkzame functionarissen was de chirurgijn-major. Deze had tot taak de zieken en gewonden te behandelen, te verbinden en zonodig te opereren. Een en ander onder verantwoordelijkheid van de medicinae doctor (een arts met een academische opleiding).⁷

Benoemingen voor deze functie (bij het Staatse Leger) gebeurden door de Raad van State (die eertijds onder meer over de militaire zaken van de Republiek ging).

Op 22 januari 1744 schreef de commandeur van Maastricht, de luitenant-generaal Van Aylva aan de Raad van State, dat de chirurgijn-major De Villas was overleden. In zijn brief noemde hij enige kandidaten voor de functie, de Raad van State besloot echter advies in te winnen bij "s Lands Docter" Schwenke.^{8,9} Deze adviseerde tot benoeming van de - niet in de brief van Van Aylva voorkomende - "chirurgijn-major Hoffman". Aldus werd besloten op maandag 2 maart 1744.¹⁰ Op 9 oktober 1744 werd Johan Leonard Hoffmann uit Bazel (Zw.), oud 34 jaar, ingeschreven als burger van Maastricht¹¹ en legde de eed af in handen van burgemeester Van Slijpe. Zijn toelating tot het burgerschap was gratis "mits betalende finantie en brandemmer". Dit betekende vermoedelijk dat hij in zijn gemeentelijke belastingen (tijdig) moest betalen en in geval van brand met een leren brandemmer beschikbaar moest zijn. Hoffmann zou gewoonlijk ondertekenen met "J.L. Hoffmann ChM" (zie figuur 1).

FIGUUR 1.
Handtekening van
Jean Leonard
Hoffmann Chirurgijn-
Major.

FIGUUR 2. Het voormalige Minderbroedersklooster aan de Sint-Pieterstraat te Maastricht. De gebouwen links van de rechter binnenplaats dienden eertijds als militair hospitaal. De kerk fungeerde in die tijd als arsenaal (magazijn). Tekening Ph.v.Gulpen ca. 1840 (GA Maastricht).

HET MILITAIRE HOSPITAAL

Het garnizoenshospitaal in Maastricht was gevestigd in een gedeelte van het voormalige Minderbroedersklooster aan de Sint-Pieterstraat (in een ander gedeelte en deels op de plaats hiervan is thans het Rijksarchief in Limburg gevestigd).

In de jaren dertig van de achttiende eeuw beschrijft de luitenant-kolonel ADAM VAN BROECKHUYSEN de stad Maastricht.¹² Hieraan ontleen ik de volgende beschrijving van het militair hospitaal (zie ook figuur 2):

"Agter het magazijn, tevoor de kerk der minrebroeders bij de oude St.-Peters-Poort, staat dit hospitaal, welke huysingen tevoor het klooster der minre-broederen was, het heeft zijn ingang in de straat [nu: Achter de Oude Minderbroeders] agter het choor der gewese kerk daar de Jecur aan de linkerhand voorbijstroomd, waarover een grooten vierhoeckigen hof is en daaraanvolgende een groot beplant pleyn tot een wandeling der siecken. Rechttoe is de huising, dat ruym en luchtig is, daar de siecken seer wel versorgd worden."

Aan het boek van NOTERMANS¹³ ontleen ik nog een beschrijving uit 1744:

Het [...] hospitaal is nu voorsien van bequame wooning, groote ruyme keuken met sijne ovens, veele groote so boven als beneede camers, van backhuijs, brouwhuijs, [...] cleersolders distileer- plaets, stallinge, heimelijke gemakken die sig in de riviere der Jecore ontlasten, tuynen, ruime wandelplaatsen abundant goed waater en verders al 'tgene nodig gerequireert wordt".

Het bovenstaande geeft een beschrijving van de werkplek van Hoffmann. Overigens zijn de oost- en zuidvleugels van het klooster, waarin het garnizoenshospitaal was ondergebracht, inmiddels afgebroken.

In zijn uitstekende publikatie over het hospitaal beschrijft NOTERMANS¹⁴ de functionarissen die aan het hospitaal verbonden waren. Hieraan ontleen ik nog dat bij de ziekenverzorging in het hospitaal, behalve de medicinae doctor en de chirurgijn-major, ook oppassers en niet te vergeten ziekentroosters waren betrokken.

De oppassers waren belast met de dagelijkse zorg voor de patiënten. Zij voorzagen hen van medicijnen, voedsel, drank, etc. Zij informeerden de dokter of de chirurgijn over de ontwikkelingen ten aanzien van de verschillende patiënten.

Voor de geestelijke bijstand waren aan het hospitaal (in 1749) drie gereformeerde zie-

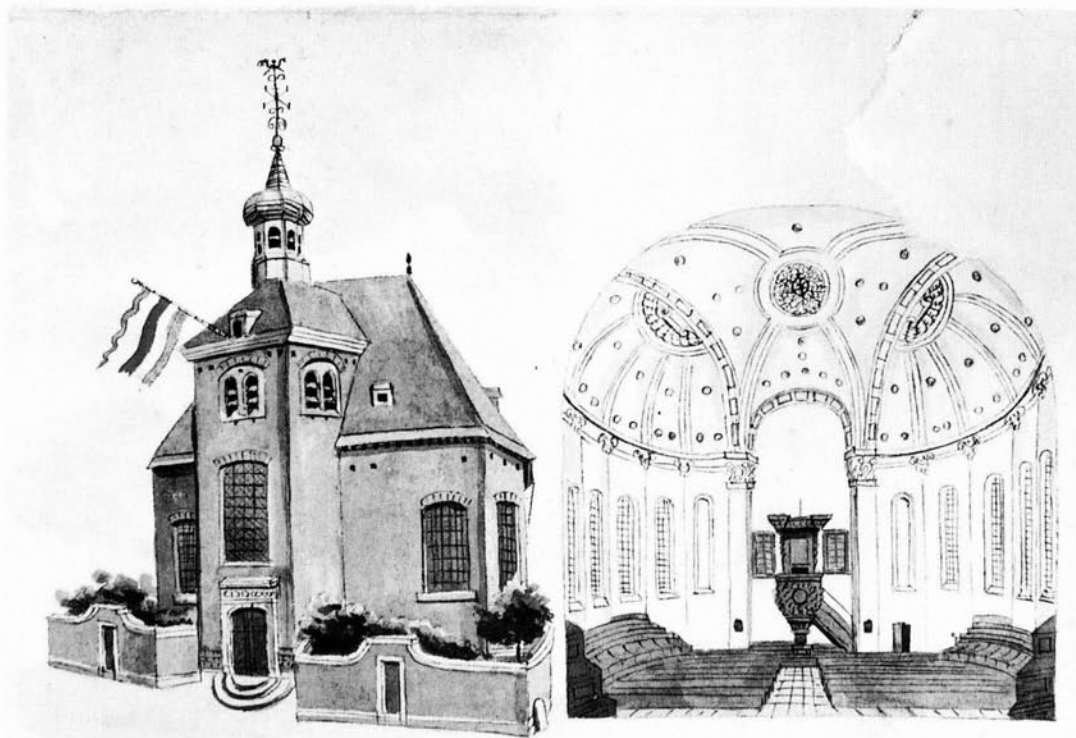
kentroosters verbonden, een "Nederduytsche, een Fransche, en een Hoogduytsche". Bij de geestelijke verzorging waren ook rooms-katholieke geestelijken betrokken.

OOSTENRIJKSE SUCCESSIEOORLOG 1740-1748

In 1740 overleed de Habsburgse Keizer Karel VI; hij was keizer van het Heilige Roomse Rijk en heer van de Oostenrijkse erflanden. Aangezien hij alleen maar een dochter, Maria Theresia, had, voorzag hij problemen bij de opvolging. Al voor zijn overlijden probeerde hij voor de opvolging internationale steun te verwerven. Dit lukte inderdaad bij Engeland en de Nederlanden.

Na het overlijden van Karel VI vielen echter Pruisen en Frankrijk de gebieden van Maria Theresia aan: de Oostenrijkse Successieoorlog was begonnen.

Het voert te ver om hier het verloop van deze oorlog te beschrijven, voor dit verhaal is van belang dat de Fransen ten strijde trokken in de Oostenrijkse Nederlanden (thans ± België). Bij herhaling waren er grote aantallen zieken en gewonden te verzorgen.¹⁵

FIGUUR 3.
Exterieur en interieur
van de Waalse Kerk
aan de Sint-
Pieterstraat te
Maastricht.
Tekening Ph.v.Gulpen
ca. 1840 (GA
Maastricht).

*exterieur et intérieur de l'Eglise protestante Française
à Maastricht*

In het jaar dat Hoffmann aan het hospitaal verbonden werd, 1744, was er niet veel bijzonders aan de hand. In november 1745 werd het hospitaal echter overspoeld met zieken. Op een gegeven moment waren er maar liefst 300. In 1746 kwam het front dichterbij en werd er onder meer slag geleverd bij Rocourt in de omgeving van Luik. Als gevolg hiervan waren er zoveel zieken en gewonden, dat er ook buiten het eigenlijke militaire hospitaal ziekenhuisvoorzieningen gerealiseerd werden (de geallieerde bondgenoten Oostenrijk en Engeland waren hierbij self-supporting).

In 1747 volgde dan de 'slag bij Lafelt' (gevochten werd bij Lafelt, Vlijtingen en Wolder), onder de rook van Maastricht en tenslotte in 1748 het beleg van Maastricht zelf. In dat jaar trok het Franse leger onder leiding van Maurits van Saksen op tegen Maastricht, dat was aangewezen op een garnizoen, dat bestond uit Oostenrijkse, Beierse en Staatse troepen. Het garnizoen was ongeveer 8.000 man sterk (ter vergelijking: in 1737 telde Maastricht naast de militaire bezetting een bevolking van 12 à 13.000 personen). Op 9 april was de stad van de buitenwereld afgesloten. In de dagen daarna werden naderingsloopgraven gegraven, uitvallen gedaan, beschietingen uitge-

voerd, aanvallen afgeslagen, enz.

Op 3 mei kwam - militair gezien eigenlijk voortijdig - een wapenstilstand tot stand, omdat bekend werd dat vredesonderhandelingen begonnen waren met als doel de Oostenrijkse Successieoorlog te beëindigen. Desondanks vielen er tijdens de belegering honderden doden en gewonden.

Na de wapenstilstand - op 7 mei - capituleerde Maastricht. Op 10 mei verliet het garnizoen onder leiding van gouverneur van Aylva¹⁶ de stad met alle eer, en trokken de Fransen binnen. Bij de definitieve vrede - de Vrede van Aken - werd echter bepaald, dat Maastricht weer tweehurig, namelijk Staats en Luiks/Oostenrijks¹⁷ zou worden. Zodoende vertrokken de Fransen op 3 februari 1749 al weer.

Men kan dus wel zeggen, dat Hoffmann als chirurgijn-major in Maastricht als het ware met zijn neus in de boter is gevallen. Zijn positie kan afgeleid worden uit het feit dat hij, bij order van 13 april 1748, tezamen met de medicinae doctor Pélerin¹⁸ aan het hoofd van alle in het garnizoen aanwezige chirurgijns gesteld werd. Bij belangrijke operaties dienden zij beiden aanwezig te zijn; deze vonden plaats in het toenmalige Jezuïetenklooster.¹⁹ Overigens was het garnizoenshospitaal in het minderbroedersklooster gereser-

veerd voor zieke militairen. De gewonden werden opgenomen in "extra-ordinaire" hospitalen. Behalve gewonden, waren er tijdens het beleg ook vele zieken. Het maximum aan zieken in het garnizoenshospitaal werd begin mei bereikt en bedroeg 312. Het grote aantal zieken kan - behalve als gevolg van de zware inspanningen van de krijgshandelingen - niet los gezien worden van de weersomstandigheden. De commandant van de troepen, Van Aylva, meldde op 21 april, dat het vanaf het begin van de vijandelijkheden onophoudelijk geregend had: het was daardoor niet mogelijk geweest soldaten af te lossen, of zich te laten verschonen.

Bij de capitulatie mochten zieke en gewonde soldaten in de stad achterblijven tot ze genezen waren. Wel eisten de Fransen meteen het garnizoenshospitaal op voor hun eigen zieken, het moest binnen 24 uur ontruimd zijn. De ontruiming schijnt niet zachtzinnig gebeurd te zijn.²⁰

Wat Hoffmann in deze tijd deed weten we niet. Vermoedelijk bleef hij echter in de stad, want op 17 november 1748 (tijdens de Franse bezetting dus) liet hij een dochter dopen in de Waalse Kerk.

Waarschijnlijk in 1748 (niet ondertekend), maar zeker in 1755 (wel ondertekend en ver-

gelijkbaar met het stuk uit 1748), stelden de *medicinae doctor* A. Pélerin en Hoffmann een plan op over hoe te handelen in het geval van een beleg van de Stad Maastricht. Het door Pélerin en Hoffmann ondertekende plan (gedateerd 19 augustus 1755) "Projet d'une disposition pour les hospitaux d'une garnison de 8000 hommes supposant un siège de 40 jours"²¹ beschrijft de hospitaalvoorzieningen en alles wat daarbij komt die nodig zijn voor een beleg van veertig dagen bij een garnizoen van 8.000 man. Hierbij wordt er van uit gegaan, dat na veertig dagen twee-derde (!) deel van het garnizoen door ziekte, verwondingen of sneuvelen uitgeschakeld zal zijn. Het behoeft geen betoog, dat de daarvoor geplande voorzieningen omvangrijk zijn.

HET GEZIN-HOFFMANN

Nu we de werkplek en de tumultueuze werkomstandigheden aan het begin van Hoffmanns loopbaan te Maastricht bekeken hebben, wordt het tijd om aandacht te geven aan zijn privé-leven. Na zijn aankomst in Maastricht sluit Hoffmann zich aan bij de Waalse Gemeente.²² Het daar gebruikelijke Frans zal hem als Zwitser uit gegoede familie niet vreemd geweest zijn. Zijn naam komen we vanaf dat moment dan ook gewoonlijk in de Franse variant tegen: Jean Leonard Hoffmann.

Belangrijke familiegebeurtenissen, zoals huwelijk, doop en begraven van Hoffmann en zijn gezin speelden zich dan ook af in de Waalse Kerk (zie figuur 3) aan de Sint-Pieterstraat tegenover het militaire hospitaal. Het gaat om dezelfde kerk, die we nu nog kennen. Toen was hij vrijwel nieuw; in 1732 herbouwd op de plek van een voorganger.

In het trouwboek²³ van deze Waalse gemeente lezen we dat Hoffmann op 16 november 1745 trouwt met de Maastrichtse Esther de Noijer:

"Le 16 novembre 1745. Jean Leonard Hoffmann jeunhomme, natif et bourgeois de Basle en Suisse, chirurgien major de l'hôpital militaire, chirurgien extraordinaire de cette ville; et Esther des Noyers, jeune fille, native de Maastricht, ont reçu le benedictions nuptiales par mr. Barbin,²⁴ pasteur, après trois proclamations ordinaires."

Esther de Noijer werd op 1 februari 1718 in dezelfde gemeente (maar dus niet in hetzelfde kerkgebouw, dat immers in 1732 vervan-

gen werd) gedoopt als dochter van Jean de Noijer en Esther Sprenger.

Het echtpaar Hoffmann-De Noijer kreeg negen kinderen. Drie van de kinderen stierven op jonge leeftijd; een werd er dood geboren. Hun kinderen waren:²⁵

1. Jean Leonard, geboren 6 april (gedoopt 7 april) 1746. Hij overlijdt op zevenjarige leeftijd en op 25 juni 1753.
2. Marie Esther, geboren 15 september (gedoopt 17 september) 1747.
3. Catherine Elizabeth, gedoopt 17 november 1748, zij werd op 24 maart 1760, ruim 11 jaar oud, begraven.
4. Emanuel, geboren 31 maart (gedoopt 2 april) 1750.
5. Daniel Theodore, geboren 22 oktober (gedoopt 24 oktober) 1751.
6. Jean Jacques, geboren 12 maart (gedoopt 13 maart) 1753. Jean Jacques overleed op 9 juli 1767, 14 jaar oud.
7. Anne Louise, geboren 14 februari (gedoopt 15 februari) 1759.
8. Jean Henry, geboren 2 februari (gedoopt 10 februari) 1760.
9. Een doodgeboren kind, dat op 31 augustus 1761 begraven werd.

Niet lang na de geboorte van het laatste kind, namelijk op 11 januari (begraven 13 januari) 1762, overleed echter Esther de Noijer, bijna 44 jaar oud. Jean Leonard Hoffmann bleef achter met zes kleine kinderen in leeftijd variërend van bijna twee tot ruim veertien jaar. Hij zou niet hertrouwen.

In Maastricht woonde (bij Hoffmann?) ook een zuster van hem, namelijk Marie Elisabeth. Van een zuster maakte hij al melding in een brief van 14 oktober 1752 aan Paulus de Wind, een Zeeuwse geneesheer.²⁶ Van haar weten we niet zo veel. Enkele malen was ze bij (uit-)lenen van geld betrokken. In 1765 vertrok ze naar Rotterdam.²⁷ Wanneer ze terugkomt weten we niet, wel dat zij op 10 april 1778 te Maastricht begraven werd (bij testament van 29 januari 1778 had ze Hoffmann als universeel erfgenaam aangewezen).²⁸

BENOEMING TOT STADSCHIRURGIJN

Zoals we in het trouwboek van de Waalse gemeente al lazen, was Hoffmann buitengewoon chirurgijn van de stad Maastricht. (Het was de militaire chirurgijns toegestaan ook

burgers te behandelen.) Hij deelde die functie met Johannes Lucij. In de raadsnotulen van Maastricht²⁹ van 24 mei 1754 is een reglement opgenomen, dat de werkzaamheden van de stadschirurgijns regelt:

"Alsoo tot gemeene best en nutte is aengesteld tot operateur en stadschirurgijn Jean Leonard Hoffmann en met hetselve oogmerk insgelijx tot stadschirurgijn Johannes Lucij van welckers bequaemheyd en ervaerentheyd in de konste den edelen agtbaren raad ten vollen verseeckert is, gelijk ook van haare bereytwilligheyd ten dienste van het gemeen, alle verwachting heeft, Dat het echter noodsaakelijk is, om het bedoelt oogmerk te bereycken, dat aen deselve eene behoorlijke instructie werde ter hand gestelt, omme sig daarna te reguleren."

Uit deze instructie laat ik nu enkele "poincten" volgen, die een beeld geven van de werkzaamheden van een toenmalige stadschirurgijn, of die van belang zijn voor het tijdsbeeld. Artikel 1 van de regeling bepaalt dat zij "sig getrouwelijck in haare konste sullen gedragen". Artikel 2 regelt: "Dat sij op reedelijcken salaris de persoonen vermogend zijnde om die te voldoen sullen bedienen, en de armen voor niet, uytgesondert venusqualen [geslachtsziekten] dewelcke sij niet gehouden sullen wesen te cureeren, soools ook gratis diegeene van stadswerckluijden die in stads dienst en werck mogten het ongeluck krijgen van beseert off gequets[t] te worden, alsook beyde de stadsweshuysen, in extraordinaire gevallen daartoe geroepen werdende...". Hierna volgt een aantal artikelen over hoe zij zich ten opzichte van de armen hebben te gedragen ("met alle sagtheid en discretie"). Artikel 7 regelt, dat zij ook door het gerecht ingeschakeld kunnen worden bij "gerechtelijke visitatiën van wonden en doode lichaemen".

Ten aanzien van Hoffmann wordt in artikel 8 ondermeer bepaald, dat hij "de hooge officiën" aanstonds zal inlichten, "wanneer hij sal bevinden, dat door nalaetigheyd, onkunde of andersints der vroetvrouwen eene kraamvrouwe off derselver vrugt sal wesen verongeluckt [...]".

Artikel 9 bevat een regeling ten aanzien van de afwezigheid van beide stadschirurgijns: "Geene derselver sal sig langer als 24 uren buyten de stad mogen absenteeren sonder voorkennis der heeren borgemeesters en sal van sijne aenstaande absentie kennisgeven aen sijn confrater, teneynde denselven sulx nodig zijnde, des anderens functie kan waernemen, waeromme deselve ook niet sullen

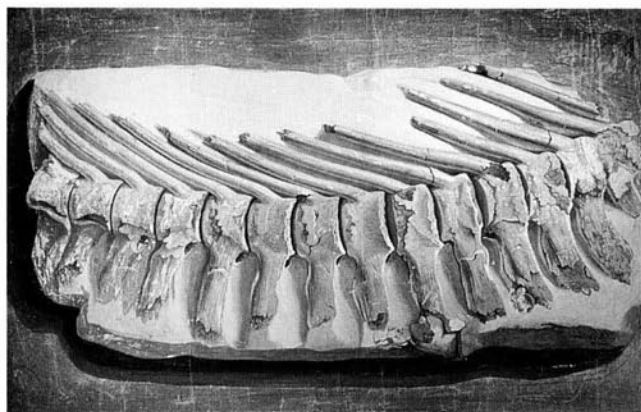
vermogen sig beyde tegelyck te absenteeren." Hierna volgen nog enkele afsluitende bepalingen. Op 5 juli 1751 leggen beide chirurgijns de eed af "in handen der regerende heeren borge-meesters Deloneus en Van der Haar".³⁰

UIT DE MEDISCHE PRAKTIJK VAN HOFFMANN

Natuurlijk is het mogelijk, om je een voorstelling te maken bij het soort van ziekten en verwondingen waar een garnizoens-chirurgijn mee te maken krijgt of kan krijgen. En dat geldt ook voor de stadschirurgijn. Over hoe Hoffmann als chirurgijn optrad, zegt dat echter niets. Toch is daar wel iets meer van te zeggen, aangezien enkele van de onderzoeken die Hoffmann uitvoerde, van zodanig belang geacht werden, dat daarvan bij een notaris een verslag van werd vastgelegd.

Zo verschijnt op 15 november 1760 bij notaris Hendrik Hupkens³¹ op verzoek van Hoffmann een drietal personen, nl. Johan Maul ("s lants hospitaalmeester binnen dese stad"), Maximilianus Fock ("gesel bij d'heer Dolleman, hospitaalapotheke") en Johan Rudolph Rengier ("sig oefenende in de chirurgijnskonste"), die verklaren aanwezig te zijn geweest bij een onderzoek, dat Hoffmann op 9 november uitvoerde bij Pieter Marin, soldaat in het tweede bataljon van "sijne Doorlugtige Hoogheyt den Heere Prins van Nassau Weylbouurg". Hierbij was ook de heer Rebenscheid, de chirurgijn major van dit bataljon, aanwezig. In het notariële verslag wordt o.m. vastgelegd: "Dat denzelven requirant [= verzoeker, in dit geval Hoffmann], de klieren van de lincke liesen aen desen soldaet opgeswollen gevonden hebbende, vervolgens van denzelven vraegde, of hij bij geene vrouwspersoonen geweest was, dat dien soldaet negative antwoordende, met bijvoeginge, dat hij bij geene vrouwspersoonen over jaer en dag geweest was, den heer requirant bij gevolg verders visiteerde, en bij die naedere visitatie eenige schanckers [zweren als gevolg van geslachtsziekten] of sweeren op den schagt van den meergemelden soldaet reperiëerde, Dat welgemelde heer Rebenscheid bij dit onderzoek tegenwoordig zijnde toesprak den heer requirant, seggende, dat hij, naementlijck den genoemden soldaet, het voorleede jaer eene klapoore [= een zwelling van de lieslymphklieren bij geslachtsziekten] heeft gehad [In de marge: Waervan hij door

FIGUUR 4.
Schildering door
François Hermans
(1745-1804) naar een
Mosasaurus-fragment
uit de verzameling van
Hoffmann (foto
Teylers Museum,
Haarlem).

d'heer Kellner genesen was geworden] dat hij hem in de grachts[traete] had gesien en eenen grooten looper was, dat den heere requirant verders een lelijck groot lijnteecken of cicatrix, beset met harde klieren in de regte liese van den geseyden soldaet bevindende, nogmaels ter oorsaecke van dese omstandigheden van denzelven vraegde, of hij bij geene vrouwspersoonen was geweest, dat den gevisiteerde iteravelijck [= bij herhaling] negative antwoordende, door den heer requirant in deser voegen gerepliceert wierd: "Bij al dien gij bij geene vrouwspersoonen zijt geweest, dan is het van de oude quale [...]". De reden waarom zo uitvoerig voor de notaris verslag gedaan wordt, is dat Hoffmann ervan verdacht wordt, dat hij tijdens het onderzoek gezegd zou hebben, dat de soldaat door de heer Kellner (die chirurgijn major van het 1e bataljon van Nassau-Weilbourg was) mishandeld of "qualijck genesen" zou zijn. Dit wordt door Hoffmann ontkend en zijn getuigen steunen hem daarin. De heer Rebenscheid vermeldt, dat de soldaat zelf zich in die zin heeft uitgelaten en de heer Ringger dat hij "dienaengaende niets uyt de mond van d'heer Hoffman [...] heeft gehoord.

Op 6 september 1771 gaat Hoffmann naar notaris Hubert Nolens³² waar hij (in het Frans) een verklaring laat opnemen met betrekking tot de weduwe Scorpion (haar man was chirurgijn te Bilsen, Belgisch-Limburg - niet ver van Maastricht). Zij wordt er door de 'hoge officiën' van Bilsen van verdacht in het geheim te zijn bevallen. Zij ontkent dat en gaat eind februari (Hoffmann herinnert zich de precieze dag niet meer) naar Hoffmann met het verzoek 'een verklaring op te stellen' en 'haar te onderzoeken'. Omdat het verhaal van mevrouw Scorpion en de antwoorden die zij geeft op zijn vragen hem verdacht voorkomen en mede gezien haar bleke kleur en haar welgevulde boezem, gaat hij

niet tot lichamelijk onderzoek over. Op verzoek van de schepenen van Bilsen wordt dit nu - ruim een half jaar later - bij de notaris vastgelegd. Als getuige bij het afleggen van deze verklaring is trouwens ook Hoffmann's zoon Daniel Theodore aanwezig.

Tot zover enkele wederwaardigheden uit de medische praktijk van Hoffmann.

VERZAMELAAR EN VERZAMELING

Over de vrijetijdsbesteding van Hoffmann - het verzamelen van fossielen - is uitvoerig bericht door VAN REGTEREN ALTENA.³³ Aan zijn publikaties ontleen ik veel van de navolgende gegevens.

Hoffmann is vermoedelijk op latere leeftijd begonnen met het verzamelen van mineralen en fossielen. Dit blijkt uit de - Franstalige - catalogus die gemaakt is ter gelegenheid van de veiling van zijn collecties na zijn dood in 1782.³⁴ Hij zou de collectie in ongeveer 25 jaar hebben opgebouwd. Hij verzamelde niet alleen zelf, maar ruilde en kocht ook ten behoeve van zijn collectie. Ook had hij afspraken met blokbrekers in de Sint-Pietersberg, die hem waarschuwden als ze iets bijzonders tegenkwamen.

Al snel genoot zijn collectie vermaardheid. In de paleontologische literatuur komt zijn naam voor het eerst in 1769 voor in een standaardwerk van die tijd.³⁵ J.E.J. WALCH geeft hierin een opsomming van de dan bekende fossiele schildpadden. Hierin maakt hij melding van de 'versteende' schildpad van de "berühmte Maastrichtsche Regiments-Chirurgus, Herr D. Hofmann", die uit de Sint-Pietersberg afkomstig is.

Ook andere tijdgenoten maken melding van

de collectie van de beroemde chirurgijn Hoffmann. DE LUC³⁶ weet nog te melden, dat een van de zonen (welke wordt niet vermeld) een van de belangrijkste verzamelaars voor Hoffmann is.

In wetenschappelijke kring genoot hij bekendheid en bovendien erkenning. Dit laatste moge onder meer ook blijken uit zijn lidmaatschap (vermeld op de titelpagina van de eerdergenoemde veilingcatalogus) van "La Société Helvétique & de celles des Academies Royales d'Edimbourg".

Hoffmann correspondeerde ook met verschillende geleerde tijdgenoten. Een van de belangrijkste hiervan was Petrus Camper.³⁷ Van deze correspondentie met Camper is een drietal brieven³⁸ bewaard gebleven, waaruit blijkt, dat Hoffmann en Camper vertrouwelijk met elkaar omgingen. Naast wetenschappelijke komen ook persoonlijke zaken aan de orde (later zal ik er enkele van noemen).

In de wetenschappelijke correspondentie die Hoffmann onderhield, komt geregeld de *Mosasaurus* aan de orde. Met name ging het hierbij om de vraag om wat voor soort dier het zou gaan (krokodil?, walvis?). Hoffmann zelf heeft nooit over zijn collectie of delen daaruit gepubliceerd. Het is evenwel verre van uitgesloten, dat de grote bekendheid die 'Hoffmanns' *Mosasaurus*-schedel tot op de huidige dag geniet, mede te danken is aan het feit dat hij contacten onderhield met de 'wetenschappelijke wereld' van zijn tijd. Eerdere soortgelijke vondsten, bijvoorbeeld de kaken uit de collectie van J.B. Drouin³⁹ (thans in Teylers Museum) hebben deze erkenning nooit in die mate gevonden.

Van belangrijke stukken uit zijn collectie liet Hoffmann onder meer zeventien tekeningen vervaardigen, die later in het bezit van Camper zijn gekomen (enkele hiervan zijn gesigneerd door een van de gebroeders Hermans⁴⁰ - eertijds schilders te Maastricht - het is niet onmogelijk dat zij ze alle zeventien vervaardigden). Drie ervan hebben betrekking op de zeeschildpad *Allopleuron hoffmanni*, de overige op *Mosasaurus*-resten. Na omzwervingen zijn al deze tekeningen rond 1960 bij de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst terecht gekomen; een groot aantal berustte daar al.⁴¹ Van een van de tekeningen gaat een afbeelding hierbij (figuur 4).

Beroemd en daarom veelbeschreven⁴² is het verhaal van de lotgevallen van de grote *Mosasaurus*-schedel, die Hoffmann uit de Sint-Pietersberg verkreeg. Eerst werd deze hem

afgeprocedeerd door de kanunnik Godding van het Sint-Servaeskapittel, die de grond boven de vindplaats bezat, tenslotte vervoerden de Fransen hem naar Parijs na de inname van Maastricht in 1794, waar hij zich thans nog bevindt in het Muséum National d'Histoire Naturelle. In het Natuurhistorisch Museum Maastricht bevindt zich een gipsen afgietsel.

Doordat FAUJAS DE SAINT FOND⁴³ in zijn publikatie over de Sint-Pietersberg twee jaartallen noemt voor het vinden van deze schedel, nl. 1770 en 1780, is tot op de huidige dag onduidelijk wanneer deze gevonden is. Uitsluitel zou gevonden kunnen worden door het vinden van de processtukken met betrekking tot het conflict Hoffmann-Godding. Naar verluidt⁴⁴ zou, omdat Godding tot een zg. Rijksvrij kapittel behoorde, het proces gevoerd zijn voor het 'Reichskammergericht' in Wetzlar. Correspondentie daarover heeft tot op heden geen uitsluitel verschaft. Er zijn wel enige aanwijzingen:

De eerste is, dat een proces bij het Reichskammergericht een langdurige zaak was. Het is onwaarschijnlijk dat dit afgerond kon worden voor het overlijden van Hoffmann in januari 1782, wanneer de schedel in 1780 gevonden werd.

Een tweede aanwijzing is te vinden in een dossier met betrekking tot vergeefse pogingen, die een nicht van Kanunnik Godding (die haar oom was) - Rosa Godding - na de Franse tijd ondernam om de schedel (of een met de waarde ervan overeenkomend bedrag) terug te krijgen. Dit dossier gaat uit van 1770 als jaar van vinden van de schedel. In een van haar brieven schrijft Rosa Godding bovendien dat zij nog twee delen van de schedel heeft, en dat het zo mooi zou zijn, als die weer een geheel zouden vormen met de rest.⁴⁵ In vergelijking met oude prenten van de schedel mist er inderdaad het een en ander aan de schedel, zoals die zich in Parijs bevindt. Wat er met de stukken van Rosa Godding is gebeurd, is onbekend.

Tenslotte noemt ook Petrus Camper het in een artikel uit 1786⁴⁶ 'ongeveer 1770' als de periode waarin versteende botten en in het bijzonder grote kaakbeenderen met tanden gevonden werden.

Het lijkt er dus sterk op dat alleen Faujas het jaartal 1780 (naast 1770) noemt. Alle andere bronnen spreken van 1770. Hoewel hiermee het definitieve bewijs niet geleverd is (dat zou moeten blijken uit of de processtukken van het proces Godding-Hoffmann, of een contemporaine beschrijving van het fossiel van

voor 1780) houd ik het op 1770 als jaar waarin de beroemde schedel gevonden werd.

Uit de veilingcatalogus van zijn collectie die na zijn dood werd samengesteld blijkt hoe omvangrijk Hoffmanns verzameling was. Naast een groot aantal boeken wordt er gesproken van talrijke fossielen, waarvan ongeveer 3.000 mineralen, hieronder marmer, agaten, jaspis, granieten en porfieren.

Ten aanzien van de fossielen uit de Sint-Pietersberg worden onder meer genoemd: meer dan 400 koralen, belemnieten, madreporen e.d.

Uit diverse landen: kreeftachtigen, zeeëgels, belemnieten, krabben, zeesterren, versteende vissen, ammonshorens uit Zwitserland, Duitsland en Rusland.

Dan is er een kast met fragmenten van een skelet van een zeedier, 86 voet diep gevonden, nog geconserveerd in zandsteen. In de kast bevinden zich ook diverse andere fragmenten van dit dier.

Andere collectieonderdelen worden beschreven, waaronder een collectie "Dieren en reptielen" uit Oost- en West-Indië.

Het geheel geeft het beeld van de gepassioneerde verzamelaar, die Hoffmann ongetwijfeld geweest is.

GELDKWESTIES/VERDIENSTEN

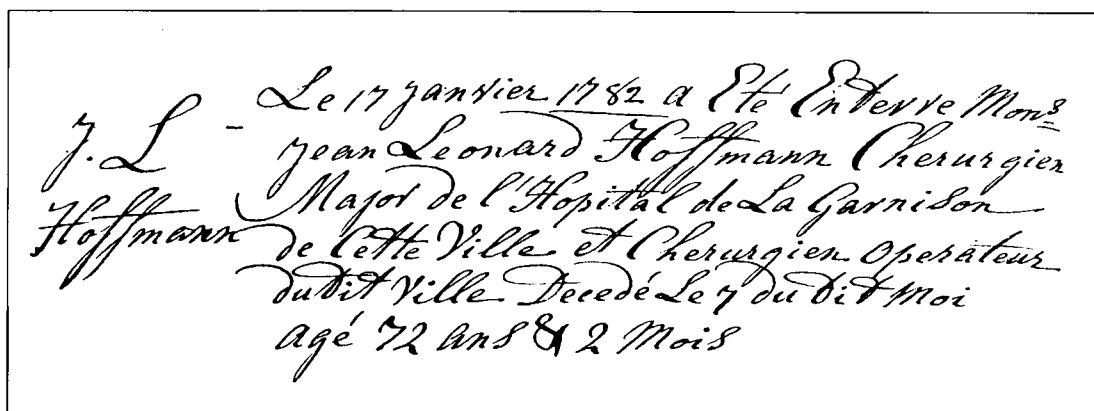
Over wat Hoffmann als chirurgijn-major verdiende zijn gegevens gevonden in de half-jaarlijkse maandstaten (1771-1793) van de Raad van State⁴⁷ met betrekking tot het garnizoens-hospitaal. Hieruit blijkt dat Hoffmann tot aan zijn dood f 320,- per half jaar verdiende. Ter vergelijking, de "medicinae docter" verdiende f 400,- en ziekentroosters f 50,-.

Ettelijke keren verschijnt Hoffmann ook bij een notaris om geldkwesties te regelen. Enkele wil ik er hier noemen.

Op 17 juni 1763 gaat Hoffmann naar notaris Henri Hupkens⁴⁸, die hem meedeelt dat de onlangs te Den Haag overleden juffrouw Anna Elisabeth Sacrelaire bij testament van 23 mei 1763 f 1.000,- (Cours d'Holland) na laat aan de (dan nog zes) kinderen uit zijn huwelijk met Esther de Noyer. Een zeker voor die tijd aanzienlijk bedrag!

Een bijzonder interessante akte - gedateerd 17 september 1764 - is te vinden in de archie-

FIGUUR 5.
Begraafbericht van
Hoffmann in het
begrafboek van de
Waalse gemeente te
Maastricht (GA
Maastricht).

ven van notaris Hubert Nolens.⁴⁹ Voor hem verschijnen behalve Hoffmann ook zijn zonen Johan Jacob (10) en Daniel Theodoor (11). Er wordt verklaard dat "Johan Jacob door Wirick Leopold vrijheer van Steijnen, des Hoogduyts ordens ridder en landcommandeur der balije van Altenbiesen⁵⁰ bij acte van collatie [benoeming] van den 7 mei 1764 is worden gebeneficeerd [in het genot gesteld van] met het beneficium [geestelijk goed waaraan inkomsten verbonden zijn] van Sinte-Catharina-altaar in de kerke te Heesch en met [he]t provisoorschap [bestuur] van het gasthuys aldaar, en aan Daniel Theodoor Hoffmann [eveneens bij een acte van 7 mei 1764] [...] "de beneficiën van Sinte-Catharina en van den Hulterenaaltaar in de kerk van Deurne [...] mitsgaders van de Veltheuvelsche capelle met haar toebehoren".

Om te kunnen begrijpen wat hier bedoeld wordt, is enige toelichting vereist.

Oudtijds bestonden er in rooms-katholieke kerken zg. vicarieën. Bepaalde personen lieten een bedrag na om in een bepaalde kerk een altaar in stand te houden en er een vicaris (hulp-pastor) te benoemen om missen (ter nagedachtenis van de overledene) te lezen (deze vicarieën werden gewoonlijk genoemd naar de heilige aan wie het altaar gewijd was, of naar de stichter van de vicarie). Toen bij de Vrede van Münster (1648) flinke stukken van Brabant en Limburg Staats werden, werd de openbare rooms-katholieke geloofsuitoefening verboden en de kerken aan de protestanten (gereformeerden) in bezit gegeven. Hiermee kwamen de oude vicarieën 'in de lucht te hangen'. De fondsen waren er wel, maar ze konden niet voor het doel, waarvoor ze bestemd waren aangewend worden.

Zo beheerde kennelijk ook de balije van de Duitse Orde te Alden Biesen (bij Bilsen, Belgisch Limburg) een aantal vicarieën, w.o. in de

Brabantse plaatsen Heesch en Deurne. Twee minderjarige zonen van Hoffmann krijgen daar nu het vruchtgebruik van.

Interessant en bijzonder is ook de 'benoeming' van Johan Jacob tot provisoor (bestuurder) van het gasthuis te Heesch. Dit gasthuis - dat ook onder verantwoordelijkheid van Aldenbiesen stond - werd namelijk al in 1633 afgebroken.⁵¹ De gasthuisgoederen leverden echter nog wel inkomsten. Deze komen nu dus ten goede aan de 10-jarige (!) provisoor.

Uit het bovenstaande komt het beeld naar voren, dat er kennelijk na het overlijden van Esther de Noijer iets voor de kinderen Hoffmann geregeld werd.

Een laatste financiële zaak waar ik hier aandacht aan wil geven, heeft te maken met een huis aan de "Papestraat" te Maastricht. Het gaat om het ouderlijk huis van de familie De Noijer. Als nadere plaatsbepaling van het huis wordt (in nagenoemde acte) opgegeven dat het is gelegen tussen "het huis van de heer abt van Sint-Jacob, bewoond wordende door de heer predicant Guitton⁵², en het huis van Sr. Lafleur."

Op 15 november 1765 verschijnt Hoffmann, mede namens zijn schoonzuster Johanna des Noijer bij notaris Hubert Nolens om het "huys met remiese, hoff, stallinge en verdere open dependentiën van dien" te verhuren aan "den weledelgestrenge heer Gaspard Antonij Hardij, collonel van het eerste bataillon van het tweede regiment van Orange". De jaarlijkse huursom bedraagt "een honderdendertig rijxdaalders ofte vijffhondertentwintig guldens Br[aba]nts Maestrichtse cours".

In augustus 1773 wordt hetzelfde huis verhuurd aan Johannes van Schuijlenburgh, ontvanger-generaal van de Landen van Overma-

ze en het Graafschap Vroenhoven en schepen van het "Hoogen Brabantsen Gereghte" te Maastricht. De huursom bedraagt nu 550 guldens Brabants Maastrichter cours.⁵³

Twee jaar later - op 29 april 1775 - verschijnen bij notaris H. Hupkens "de juffrouwen gesusters Catharina Elisabeth en Maria Joanna De Noijer beneffens haaren schoonbroeder d'heer Jean Leonard Hofman [...] weduwenar van wijlen juffrouw Ester Denoijer [...]", nu om het huis aan de Papestraat in eigendom over te dragen. Het wordt overgedragen aan de "hoogedele welgeborene vreule Anna Maria Eleonora De Prevost baronesse de Matha".

Elk van de drie blijkt voor een derde eigenaar van het huis (Hoffmann als vertegenwoordiger van zijn kinderen). Met de overdracht is een bedrag van "vijfthienduijzend en driehondert guldens Brabantsch, Maestrichtsche cours" gemoeid. Een en ander wordt zo geregeld, dat de beide zusters hun aandeel feitelijk verkopen. Hoffmann behoudt het deel van zijn kinderen en ontvangt daarvoor een rente van drie procent. Later zal dit derde deel ook weer in gedeelten verkocht worden door de kinderen Hoffmann.⁵⁴

KINDEREN EN KLEINKINDEREN VAN HOFFMANN

In het kader van deze studie is maar beperkt aandacht gegeven aan de kinderen van Hoffmann, die overigens - aldus FAUJAS DE SAINT-FOND⁵⁵ - bij de inval der Fransen in 1794 allen uit Maastricht vertrokken bleken te zijn. Toch is over enkele van hen nog wel iets meer te vertellen.

Marie Esther Hoffmann trouwt op 4 februari 1770 in de Waalse Kerk te Den Haag met

Jean Jacques Willer (zoon van Daniel Willer en Jeanne Duval). Daaraan voorafgaand gaat Hoffmann op 30 december 1769 en 11 januari 1770 naar notaris Hubert Nolens⁵⁶ om in verband met dit huwelijk een aantal regelingen te treffen.

Zelf kan hij kennelijk niet bij het huwelijk aanwezig zijn. Hij regelt dan ook, wie er namens hem het huwelijkscontract van Marie Esther en Jean Jacques mag tekenen. Tevens bepaalt hij, dat zijn dochter bij haar huwelijk 'eene somme van duysent guldens hollands' zal ontvangen. Uit het contract blijkt ook dat de heer en mevrouw Willer-Duval in 1768 hun zoon Jean Jacques hebben geassocieerd in hun handelsonderneming.

Het echtpaar Willer-Hoffmann krijgt in de periode 1770-1783 negen kinderen, waarvan de vierde en de negende (de vierde is dan kennelijk overleden), naar hun opa Jean Leonard heten.

In een brief van 8 april 1774 aan Petrus Camper⁵⁷ bericht hij, dat zijn kleinzoon ("die u in Den Haag gezien hebt") al weer acht à negen maanden bij hem woont. Het gaat dan om zijn oudste kleinzoon Daniel Willer (gedoopt 25 oktober 1770). Aan deze kleinzoon mankeert in lichamelijk opzicht kennelijk het een en ander. Hoffmann probeert daar wat aan te doen, hij schrijft: "J'ai redressé les jambes de ce bon homme par les bains froids, et l'épine des Dos par la suppression du Corp de Balaine, et en le faisant conduire par le bras du Cote vers le quel il se panchoit". Hij probeert dus de beentjes recht te maken met behulp van koude baden, de wervelkolom probeert hij goed te krijgen met behulp van een corset, en hij ondersteunde hem aan de kant waar hij scheef liep (duwt hem als het ware overeind). Daniel zal desondanks bijna 77 jaar oud worden (hij overlijdt te Kleef), twee maal trouwen en enkele kinderen krijgen.⁵⁸

Hij schrijft ook dat doctor "Schwenken" - aan wie hij dertig jaar tevoren zijn baan als chirurgijn-majoor te danken had - te Maastricht is, en de jonge prins en prinses van Weilbourg (kinderen van de gouverneur⁵⁹) ingeënt heeft tegen waterpokken (Schwenke was daar een expert in, publiceerde er ook over). Hoffmann is nu van plan om bij zijn kleinzoon hetzelfde te doen.

Niet lang na de geboorte van haar negende kind moet Marie Esther zijn overleden, want op 10 juli 1785 hertrouwt Jean Jacques te Den Haag met Madelaine Sophie Teschemacher, met wie hij nog tenminste twee kinderen krijgt. Later hertrouwt hij nogmaals.

Hij overlijdt op 20 januari 1820 te Den Haag.

Met een van zijn zonen, Daniel Theodore (kortweg Daniel), heeft hij, blijkens brieven aan Camper⁶⁰ grootse plannen qua opleiding. Hij wil hem opleiden en laten opleiden in zijn eigen beroep. Om die reden studeert Daniel Theodore enige tijd in Leiden (ingeschreven aan de universiteit aldaar op 29 september 1774). Zijn vader heeft plannen om hem ook nog te laten studeren in Wenen, Parijs en Londen. De studie verloopt echter weinig succesvol. Hoffmann vraagt Camper of hij deze zoon zou willen begeleiden. Dat wil deze wel en in 1774 blijkt deze zelfs enige tijd bij Camper te logeren (als dank schenkt Hoffmann aan mevrouw Camper een aantal insecten voor haar kabinet).

Desondanks loopt het niet goed met de - in de ogen van zijn vader eigenwijze - jongen, die ook schulden maakt. Hoffmann is wanhopig na een onbehoorlijk optreden van zijn zoon tegen de Groninger hoogleraar Munniks⁶¹ (brief aan Camper d.d. 29 december 1775). Hij verzucht ondermeer: "Na tien jaar - voor zover zijn ongezeglijkheid dat toeliet - geprobeerd te hebben deze jongen gelukkig te maken en zijn opleiding te verzorgen, denkt hij nu dat hij j' verschoond kan blijven van iedere vorm van dankbaarheid naar mij toe. Hij laat me op m'n oude dag in de steek terwijl ik weldra zijn hulp nodig zal hebben. En dit alles nadat hij mij enigermate in het nauw heeft gebracht door zijn arrogantie en nadat hij om zijn slechte gedrag te verbergen in de hele familie wantrouwen en onbegrip heeft gezaaid."

Uit de correspondentie met Petrus Camper blijkt hoe nauw Hoffmann zich met hem verbonden voelt, na een hele litanie over zijn onwillige zoon, schrijft hij dat hij Camper als de enige vriend beschouwt aan wie hij dit allemaal durft te schrijven ("Vous etes le seul Ami au quel j'ose confier mes noirs chagrins").

In februari 1779 is - volgens een vermelding in het lidmatenboek van de Waalse gemeente⁶² - Daniel weer terug in Maastricht. Niet voor lang echter, in juli 1780 blijkt hij namelijk een proces tegen de Brabantse Hoogschout gewonnen te hebben. Hij verblijft dan echter in Stockholm in Zweden.⁶³

Tot slot zij ten aanzien van zijn kinderen nog gemeld, dat zijn dochter Anne Louise op 29 februari 1784 in de Waalse Kerk trouwt met Jérôme Bricheau (geboren te Rotterdam), een vaandrig bij de infanterie "op Friesland" in het

regiment van Oranje en Nassau. In 1784 ligt het regiment in garnizoen te Leeuwarden en Harlingen.⁶⁴ Jérôme (Jeronimus) Bricheau zal op 19 juni 1831, 71 jaar oud overlijden te Hattem (Gld.); hij is daar dan lid van de gemeenteraad en vrederechter (± kantonrechter), daarnaast is hij lid van Provinciale Staten van Gelderland. Anne Louise overlijdt op 27 februari 1841 te Amsterdam.⁶⁵

Van zoon Jean Henry weten we tot nu toe alleen dat hij van 1784 tot 1790 uit Maastricht weg was. In 1790 komt hij terug uit Leeuwarden.⁶⁶ Het is niet ondenkbaar dat hij daar bij zijn zuster verbleef.

Van Emanuel ontbreekt tot op heden elk verder spoor.

OVERLIJDEN VAN HOFFMANN

Op 7 januari 1782 overlijdt Hoffmann.

Notaris Hubert Nolens wordt gewaarschuwd en verklaart "huydenmorgen den 8 januarii 1782 geroepen te zijn ten huysse van de heer Hoffman en aldaar ter instantie [op verzoek] van mejuffrouw desselfs dogter Anna Louise Hoffman en de heren La[m]bert Mettwier en Jan Paulus Roux als benoemde voogden over den minderjarigen Jan Hendrik Hoffman, verzegelt te hebben de bibliothecq- en cabinetcamer, benevens het cabinet in [de] eedkamer en het cabinet in de slaapkamer van den overledene, de heer Hoffman, alsmede drie coffers met linnen op de vuyllinnens-camer."⁶⁷

Uit de akte is af te leiden, dat op het moment van Hoffmanns overlijden kennelijk alleen nog zijn twee jongste kinderen Anne Louise (bijna 23) en Jean Henry (bijna 22) thuis woonden. In het huis was dus een aparte kamer voor de bibliotheek en een aparte "museumkamer" voor zijn verzamelingen. Kennelijk bood deze niet voldoende ruimte en stonden er kabinetten tot op de slaapkamer van Hoffmann.

Op 17 januari wordt Hoffmann begraven. In het begraafboek van de Waalse gemeente⁶⁸ staan zijn begraafgegevens (figuur 5) genoteerd in de rubriek "Enterrement dans le Temple", zodat aangenomen kan worden, dat Hoffmann in de Waalse kerk aan de Sint-Pieterstraat begraven is. Het begraafboek geeft een leeftijd aan van 72 jaar en 2 maanden (dit klopt niet met de geboortegegevens uit Basel, hij moet een jaar jonger geweest zijn).

WAT ER MET ZIJN COLLECTIES GEBEURDE

Over wat er na zijn dood met de verzamelingen van Hoffmann gebeurde, is er wel het een en ander bekend, hoewel het niet uitgesloten is, dat daar nog wel meer over te vinden is. Vast staat, dat de verzamelingen geveild werden. De titelpagina⁶⁹ van de veilingcatalogus geeft aan, waaruit de verzamelingen bestonden. Vrij (uit het Frans) vertaald staat er:

"Catalogus van boeken over anatomie, chirurgie, verloskunde, geneeskunde, scheikunde, farmacie, natuurlijke historie, literatuur, reizen enz. Alles in zeer goede staat en hieronder enkele zeer zeldzame.

Een complete collectie instrumenten voor verlossingen, voor amputeren, voor schedelboren, sondes en snij-instrumenten, instrumenten om [bv. lies-]breuken te verhelpen, om poliepen uit de neusholten enz. te verwijderen, voor de ogen en voor de algemene chirurgie, alles gemaakt door kundige vakmensen en in goede staat.

Natuurlijke en artificiële skeletten. Geïnjecteerde anatomische preparaten. Een verzameling beenderen van allerlei soorten, en enkele curiositeiten.

Alles nagelaten door wijlen de heer J.L. Hoffmann."

De veiling vond plaats in twee gedeelten. Op 16 augustus werd de naturalinverzameling w.o. de fossielen geveild; op 27 augustus de rest, met name bestaande uit boeken en chirurgie-instrumenten.

Voor de veiling van 16 augustus kwam ook Petrus Camper (met zijn zoon Adriaan Gilles⁷⁰) naar Maastricht. Op 13 augustus 1782 arriveert hij om half 5's middags te Maastricht uit Eindhoven (waar hij 's ochtends om 5 uur vertrok). In zijn dagboek⁷¹ schrijft hij: "Wij zagen nog dienzelfde avond het kabinet van Hoffmann daar in de daat uytneemende stukken waren van de St.-Pietersberg; twee uytneemende stukken van groote zeeschildpadden, en kaaken van den Orca [het gaat hier over de *Mosasaurus*], stukken van de vin, ribben, wervels enz. dog geen bovenkaak. De aftekeningen die ik hebbe, mij door wijlen den Heer Hoffmann gezonden, zijn wel gedaan, wat de waarheid betreft."

De volgende ochtend gaat hij nog een keer kijken.

Op 16 augustus volgt dan de veiling. Camper

noteert: "woonden wij de verkoop bij. Men stelde het gehele kabinet in voor 8000 fl. de Liège, niemand boodt. Eindelijk op 4000. De Heer Roux,⁷² en een commission. van juffr. Hoffmann [het gaat hier om Hoffmann's oudste dochter Marie Esther] booden alleen. Eyndelijk werd het toegewezen aan juffrouw Hoffmann voor 4410 gl. zonder dat een eenige vreemde geboden hadt." 's Middags werden de doubletten uit de verzamelingen verkocht.

Petrus Camper kocht niets uit de veiling, omdat hij het te duur vond. Hierbij speelde tevens een rol, dat in die tijd langs de Maas op zoveel plaatsen tol betaald moest worden, dat transport langs die route al gauw heel duur was.⁷³ Later kocht hij van Marie Esther de belangrijkste stukken voor een prijs die hem wel aanstond. Enkele stukken ruilde hij als doubletten met het British Museum te Londen. De rest werd na de dood van zijn zoon Adriaan Gilles in 1820 aangekocht door het Rijk ten behoeve van de Groningse Universiteit. In 1852 werd de verzameling overgebracht naar Teylers Museum te Haarlem.⁷⁴

Over de Groningse periode schrijft T.C. WINKLER:⁷⁵ "Men heeft mij verhaald, dat de groote schildpad van Hoffmann [...] nedergelegd werd in een der gangen of in het voorhuis van het academiegebouw te Groningen, en dat de studenten dier hogeschool somtijds zich nederzetten op dit fossiel, vooral als zij uit de rijsschool kwamen, en zij nog sporen aan de laarzen hadden." De schildpad is hierdoor dan ook beschadigd.

Ook Jean Marc Roux, die op de veiling van Hoffmanns kabinet aanwezig was, blijkt later stukken uit diens collectie - m.n. drie rugschilden van schildpadden - te bezitten. Deze komen later terecht in het Muséum d'Histoire Naturelle te Parijs.⁷⁶

Uit de catalogus van de veiling blijkt dat niet alleen zijn natuurlijkeverzameling omvangrijk was. De catalogus vermeldt ook zo'n 1.700 boektitels, een zeker voor die tijd omvangrijke bibliotheek. Uit de titels blijkt Hoffmanns (brede) belangstelling. Natuurlijk veel boeken over geneeskunde en natuurlijke historie, maar daarnaast ook theologie (w.o. een goud-op-snee Luther-bijbel), geografie, reizen, literatuur (w.o. Vergilius en Homerius). De boeken zijn vooral geschreven in het Latijn, Frans, Duits en in mindere mate het Nederlands. Het geheel getuigt van een brede belangstelling.

DE NAAM HOFFMANN LEEFT VOORT

Hoffmann was in zijn tijd de belangrijkste fossielenverzamelaar van Maastricht. Zijn kennis daarover en de wijze waarop hij er zich in verdiepte leidden tot wetenschappelijke erkenning en wetenschappelijke contacten met vooraanstaande wetenschappers. Dit heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de vermaardheid die de fossielen uit de Sint-Pietersberg internationaal nog steeds genieten. In wetenschappelijke kring werd Hoffmann na zijn dood geëerd met het naar hem vernoemen van de indrukwekkendste fossiele soorten die uit het Maastrichtse Krijt tevoorschijn zijn gekomen, namelijk *Mosasaurus hoffmanni* en de schildpad *Allopleuron hoffmanni*.

Zou het - zeker nu de wetenschap met de Rijksuniversiteit Limburg vaste voet aan de grond heeft gekregen in Maastricht - niet zeer voor de hand liggen, om daar een straat naar hem te vernoemen?

DANKWOORD

Tot slot wil ik Mw. Drs. A.G. Meijnen (*Pallas Athene College, Ede*) en de heer J.G.J. van Booma (*Centraal Bureau voor Genealogie*) danken voor hun hulp bij het interpreteren van teksten. Het Gemeentearchief Maastricht wil ik danken voor de zeer bereidwillige medewerking. In het bijzonder wil ik daarbij de heer J.A. Fokkens noemen. Mevrouw M. van Caspel-Helwig wil ik bedanken voor het 'tekst verwerken' van telkens weer nieuwe versies van dit verhaal.

SUMMARY

JOHANN LEONHARD
HOFFMANN (1710 - 1782):
THE MAN BEHIND THE FAMOUS
MOSASAUR SKULL

This paper focuses on the life of Johann Leonhard (Jean Leonard) Hoffmann, the man behind the discovery of the *Mosasaur* skull in 1770. Hoffmann was born in Basel (Switzerland) on November 13, 1710, and in 1744 was appointed surgeon major at the Maastricht military hospital, where he arrived from Wesel (Germany). Later on, he was also to become a surgeon of the town of Maastricht.

On November 16, 1745, he married Esther de Noijs at the Waalse Kerk (Walloon Church) in Maastricht; they had nine chil-

dren, five of whom reached adulthood. In 1762, Hoffmann's wife died; he did not remarry.

In addition to being a medical practitioner, Hoffmann was a collector of natural objects. He built up an extensive collection, the most famous pieces being the fossils from the St. Pietersberg. He corresponded with learned contemporaries on the subject of this collection and the fossils in particular.

A well-known story is that of the discovery of the famous Mosasaur skull in 1770. Canon Godding was successful in his legal action against Hoffmann over the find, and after the French invasion the skull ended up in Paris in 1794, where, despite various attempts to have it returned to Maastricht, it remains at the Muséum d'Histoire Naturelle to this very day.

Hoffmann owned an extensive library of some 1,700 titles.

The present paper also considers a number of other issues relating to his medical career, his finances and his children, in an attempt to present an overall picture of Hoffmann and his contemporaries.

Hoffmann died on January 7, 1782, and was buried in the Waalse Kerk at Maastricht on January 17. On August 16, 1782, Hoffmann's cabinet was put up for auction, followed on August 27 by the remainder of his estate, notably his books and surgical instruments. The most impressive fossils from the Maastrichtian Chalk have subsequently been named after Hoffmann, e.g. *Mosasaurus hoffmanni* and *Allopleuron hoffmanni*.

NOTEN

1. C.O. VAN REGTEREN ALTENA, 1956. Achttiende-eeuwse verzamelaars van fossielen te Maastricht en het lot hunner collecties. *Publ. Natuurhist. Gen. Limb.* Reeks IX: 83-112.
2. VAN REGTEREN ALTENA correspondeerde hierover met een Zwitserse collega, zie: C.O. VAN REGTEREN ALTENA, 1963. Nieuwe gegevens over achttiende-eeuwse verzamelaars van fossielen te Maastricht. *Natuurhist. Maandbl.* 52 (2): 28-32.
3. Gegevens over Peter Hoffmann zijn o.m. te vinden in: *Die Matrikel der Universität Basel*. IV Band. 1666/67-1725/26, 1975. Verlag der Universitätsbibliothek Basel: 195.
4. Zie over Johann Heinrich Hoffmann: *Die Matrikel der Universität Basel*. III Band. 1601/1602-1665/66. 1962. Verlag der Universitätsbibliothek Basel: 447. Ook wordt hij vermeld in het *Dictionnaire Historique & Biographique de La Suisse*. 1928. Neuchâtel: 134.
5. Over de familie Hoffmann zijn nadere gegevens te vinden in: *Schweizerisches Geschlechterbuch/Almanach Généalogique Suisse*. 1933. Basel. Kommissionsverlag von C.F. Lenzdorff: 321-327; en in het bij noot 4 genoemde Dictionaire.
6. In de 'Lyste alphabetique des membres qui composent l'Eglise Walone de Maastricht commencée l'an 1730 (aanwezig bij het Gemeentearchief - GA - Maastricht), staat vermeld

dat Hoffmann met een attestatie van 14 juni 1744 van Wesel gekomen is.

7. Voor nadere gegevens over het militaire hospitaal te Maastricht in die periode zij verwezen naar: JOS NOTERMANS, 1985. Het militaire hospitaal te Maastricht in het midden van de achttiende eeuw. *Scripta Tironum*, KU Nijmegen. 108 blz.
8. Resolutiën Raad van State 24 januari: 1744 (Algemeen Rijksarchief, ARA).
9. Thomas Schwenke werd op 12 oktober 1694 geboren te Maastricht. Zijn vader Mathys Walraad Schwenke, was in het gevolg van de Vorst van Waldeck, toen die gouverneur van Maastricht werd, naar Maastricht gekomen. Hij was aannemer (verantwoordelijk voor de dagelijkse verzorging der zieken) van het gamizoenshospitaal. Thomas Schwenke studeerde geneeskunde in Leiden. Promoveerde in 1715. Hij vestigde zich in Den Haag, waar hij hoogleraar ontleed- en heilkunde, stadsdocter en docter van justitie was. In 1737 werd hij door de Raad van State tot Lands Docter benoemd. Hij overleed op 11 augustus 1767. (Informatie ontleend aan het Dossier Schwenke bij het Centraal Bureau voor Genealogie.)
10. Resolutiën Raad van State 2 maart 1744 (ARA).
11. Burgerboek Maastricht van de burgemeesters (GA Maastricht).
12. Beschrijving der stad Maastricht. Door ADAM VAN BROECKHUYSEN, Luitenant-Kolonel, enz. te Maastricht. Begonnen in juli 1731. Met inleiding en aantekeningen door A.J.A. Flament. *Publ. Soc. Hist. Arch. Limbourg XLII*, nouvelle série XXII, 1906. De transcriptie van het citaat aangepast aan de normvoorschriften van de zgn. kritisch-normaliserende methode van het Nederlands Historisch Genootschap.
13. Zie NOTERMANS, noot 7.
14. Zie NOTERMANS, noot 7.
15. Zie NOTERMANS, noot 7.
16. De Fries Hobbe Baron van Aylva (spreek uit: Alua) werd in 1696 geboren op de State van de familie Aylva te Witmarsum. Op 1 november 1740 werd hij benoemd tot commandant van de troepen binnen de vesting Maastricht. Er bestond grote waardering voor de wijze, waarop hij de verdediging van de stad gestalte gaf tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog en het uiteindelijke beleg van Maastricht in 1748. Tijdens dit beleg - twee dagen voor de capitulatie - op 5 mei, werd Van Aylva tot gouverneur (de hoogste militaire functie) van de stad benoemd. Na het vertrek van de Fransen in 1749, keerde Van Aylva als militair gouverneur in Maastricht terug. Hij overleed er op 15 december 1772 en werd op 28 december begraven op het koor van de Sint Janskerk. In Maastricht is een straat naar hem genoemd, de Aylvalaan (spreek dus uit: 'van) Alualaan' en niet, zoals thans gebeurt 'Avalaan'). (Bronnen: M. TANS, 1955. Het verband tussen het geslacht Van Aylva en de stad Maastricht. Generaal Hobbe, Baron van Aylva - Militair Gouverneur in een belegerde vesting. *De Vrije Fries* 42: 88-92; en: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* I, Leiden. A.W. Sijthoff, 1911: 203.)
17. Maastricht was lang 'tweeheng'. Het ressorteerde enerzijds onder de Hertog van Brabant (later kwamen hiervoor de Staten Generaal van de Republiek in de plaats), anderzijds onder de Prins-Bisschop van Luik (later Oostenrijkse Nederlanden). Aan de tweehengigheid kwam aan het begin van de Franse tijd (1794) een eind.
18. Adrien Pélerin werd op 20 juni 1698 geboren te Leiden, waar hij ook geneeskunde studeerde. Hij promoveerde in 1719. In 1736 werd hij tot arts van het militaire hospitaal te Maastricht benoemd. Hij maakte ook deel uit van het stadsbestuur, o.m. als schepen. Hij overleed op 6 februari 1771 te Maastricht. Zie voor verdere gegevens over Pélerin: Notermans (noot 6) en voor gegevens over zijn familie Nederland's Patriciaat 10, 1919 en het dossier-Pélerin bij het Centraal Bureau voor Genealogie.
19. Zie NOTERMANS, noot 7. In de toenmalige Jezuïetenkerk is thans de schouwburg gevestigd.
20. Zie NOTERMANS, noot 7.
21. Stukken Raad van State 2075 I, nr. 15 (ARA).
22. Zie noot 6.
23. Aanwezig bij het GA Maastricht.
24. Paul Barbin was aanvankelijk predikant bij het regiment van l'Illemarais. Op 6 juli 1708 werd hij door de Raad van State beroepen te Hodimont (niet ver van Verviers in de Belgische

provincie Luik), in september of oktober 1708 werd hij bevestigd. Op 30 juli 1711 werd hij beroepen te Maastricht, waar hij op 27 september intrede deed. Op 12 februari 1750 ging hij met emeritaat. Hij overleed op 23 augustus 1764. (Gegevens ontleend aan het handschrift 'Naamlijst der Waalsche Predikanten' van W.M.C. Regt, aanwezig bij het Centraal Bureau voor Genealogie.)

25. Gegevens ontleend aan de 'Collectie Waalse fiches' bij het Centraal Bureau voor Genealogie en het begraafboek van de Waalse Gemeente (GA Maastricht).
26. De brief van Hoffmann, die met name over medische zaken handelt, aan Paulus de Wind, is opgenomen in een artikel daarover door C.M. VERKROOST in de *Publ. Nat. Hist. Gen.* XXV (2, 3): 25-32.
27. Lidmatenboek Waalse Gemeente Maastricht (GA Maastricht).
28. Zie akte van redemptie d.d. 25 juli 1780 bij notaris Melghior Corstius (archief aanwezig GA Maastricht). Deze notaris functioneerde van 1749-1789. Hij woonde in 1781 'Achter de Vleeshal 3'. (Bron: A.F. GEHLEN, 1981. Het notariaat in het tweeheng Maastricht. *Maaslandse Monografieën*. Van Gorcum, Assen.) Haar overlijden is opgetekend in het begraafboek van de Waalse Gemeente (GA Maastricht).
29. Aanwezig in het GA Maastricht.
30. In het kader van de tweehengigheid van Maastricht waren alle officiële functies verdeeld (of soms verdubbeld) over Luikse en Brabantse vertegenwoordigers. Van de twee regerende burgemeesters is hier Lambert Emile Joseph de Loeux de 'Luysche' burgemeester en Cornelis Rosa van den Haer de 'Brabantsche' (zie ook noot 17).
31. Hendrik Hupkens was van 1755 tot 1782 notaris te Maastricht. Hij woonde op de 'Mart'. Zijn archief is aanwezig bij het GA Maastricht. (Bron: zie noot 28.)
32. ubert Nolens was van 1749 tot 1792 notaris te Maastricht. Zijn archief is aanwezig in het GA Maastricht. Hij woonde in 1752 in de Breestraat. (Bron: zie noot 28.)
33. Zie noten 1 en 2.
34. C.O. VAN REGTEREN ALTENA geeft bij zijn artikel in 1956 (noot 1) als bijlage een beschrijving van het kabinet van Hoffmann, zoals dat in de veilingdigg is opgenomen.
35. Het gaat om een meerdelig werk, oorspronkelijk opgezet door J.E.J. Walch. De passage over Hoffmann komt voor in: J.E.J. WALCH, 1769. *Die Naturgeschichte der Versteinerungen zur Erläuterung der Knornischen Sammlung von Merkwürdigkeiten der Natur*, Vol. 2, Pas. 2. Nürnberg, Pag. 189. (Ontleend aan VAN REGTEREN ALTENA, noot 1.)
36. J.A. DE LUC, 1779. *Lettre physiques et morales sur l'histoire de la terre et de l'homme adressée à la Reine de la Grande Bretagne*, vol. 4, La Haye. (Ontleend aan VAN REGTEREN ALTENA, noot 1.)
37. Petrus Camper (1722-1789) studeerde in Leiden, op 14 oktober 1746 promoveerde hij zowel in de filosofie en de vrije kunsten, als in de geneeskunde. Korte tijd was hij geneesheer te Leiden. Daarna verbleef hij te Londen en Parijs. In 1749 werd hij hoogleraar ontleedkunde en chirurgie en later ook in de geneeskunde te Franeker. In 1755 werd hij benoemd aan het Amsterdamse Atheneum als hoogleraar heel- en ontleedkunde en later ook geneeskunde. Na zich enkele jaren op z'n buiten Klein-Lankum bij Franeker te hebben teruggetrokken, werd hij in 1761 hoogleraar in de theoretische geneeskunde, ontleed-, heel- en plantkunde te Groningen. Hier bereikte hij het hoogtepunt van z'n carrière. In 1773 legde hij z'n ambt neer en trok zich terug op Klein-Lankum. Hier zette hij z'n werk voort; verzamelde onder meer een grote collectie 'voorwereldlijke dieren'. In 1787 werd hij lid van de Raad van State en vestigde zich te Den Haag. Hij overleed op 7 april 1789 en werd in de Pieterskerk te Leiden begraven. (Gegevens ontleend aan het 'Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek'. Eerste deel. Sijthoff, Leiden, 1911.)
38. Bij het artikel van VAN REGTEREN ALTENA (noot 1) zijn de in het Frans gestelde brieven integraal afgedrukt.
39. Jean Baptiste Drouin was afkomstig uit Sédan. Hij trouwde in 1752 te Maastricht in de Waalse Kerk met Marie Louise Armand. Ze kregen drie kinderen. Hij overleed in 1792. Drouin was militair. Ten tijde van zijn huwelijk was hij luitenant bij de dragonders. Later was hij in Franse dienst. Zijn fossielenverzameling werd in 1784 verkocht aan wat thans is het

Teylers Museum te Haarlem en is daar nog aanwezig. (Bron: zie noot 1.)

40. Franciscus Balthasar (1745-1804) en Ludovicus Hermans (1750-1835) waren beiden schilder te Maastricht. Ze schilderden onder meer een aantal religieuze allegorieën voor de Onze Lieve Vrouwekerk te Maastricht. François was met name 'historie-schilder', maar schilderde bijvoorbeeld ook decors voor de Maastrichtse schouwburg. Louis was meer bloemen- en fruitschilder. Hij verzorgde dan ook met name de plantaardige ornamenten van de eerder genoemde schilderijen. François doceerde tot z'n dood aan de "école centrale du département de la Meuse Inférieure"; Louis was er conciërge vanaf 1798. (Gegevens ontleend aan VAN REGTEREN ALTENA - noot 1 - het "Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler". Band 16. Seemann, Leipzig, 1923 en aan: I.M.H. EVERS, 1993. Drie vergeten Maastrichtse schilders. Publ. 1993 Soc. Hist. Arch. Limb. (129): 159-194).

41. VAN REGTEREN ALTENA (noot 2) bericht daar in 1963 over. Volgens opgave bevinden deze tekeningen zich in de 'Camper-collectie' van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunst, die zich - met andere zaken - thans in de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam bevindt.

42. De eerste keer dat dit verhaal verteld wordt is in B. FAUJAS DE SAINT FOND, 1798/9 (jaar IX Franse tijdrekening). *Histoire naturelle de la Montagne Saint Pierre de Maestricht*. J. Janssen, Paris. Dit boek wordt door J.D. PASTEUR in het Nederlands vertaald. Het verschijnt bij Johannes Allart, Amsterdam, in twee delen (1802 en 1804), onder de titel 'Natuurlijke historie van den St. Pieters Berg bij Maastricht'. Bij het verhaal over het conflict Hoffmann-Godding geeft Pasteur uitvoerig commentaar. Of Jan David Pasteur (geb. 1753) de verschijning van het tweede deel nog meegemaakt heeft is overigens onwaarschijnlijk, hij overlijdt namelijk op 9 januari 1804 te Den Haag. Vanaf 1796 was Pasteur lid van de achtereenvolgende volksvertegenwoordigingen van de Bataafse Republiek. Als gevolg van onderlinge meningsverschillen tussen de volksvertegenwoordigers, die uitmondde in een staatsgreep zat hij van januari tot juli 1798 gevangen op Huis ten Bosch (thans de woonplaats van H.M. de Koningin). Na zijn vrijlating tot zijn dood in 1804 is hij secretaris van eerst de Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam en later van het Wetgevend Lichaam (bron: A.M. ELIAS en P.C.M. SCHÖLVINCK, 1991. Volks-representanten en wetgevers. De politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810. Amsterdam, Van Soeren & Co.).

43. Barthélemy Faujas de Saint-Fond (1741-1819) was aanvankelijk advocaat. Onder invloed van de befaamde zoöloog George Louis Leclerc, comte de Buffon (1707-1788) is hij zich gaan bezighouden met de natuurwetenschappen, waaronder de natuurlijke historie z'n speciale belangstelling had. Dit leidde ertoe, dat hij in 1778 benoemd werd tot assistent bij het Muséum d'Histoire Naturelle te Parijs. In 1785 werd hij benoemd tot koninklijk commissaris voor het mijnwezen en in 1793 tot professor in de geologie aan het Muséum. (Bron: 'Een elektriserend geleerde. Martinus van Marum 1750-1837'. A. WEICHMANN en L.C. PALM (eindred.), 1987. Haarlem, Joh. Enschedé en Zonen, pag. 228.)

44. Zie: 'Limburg's verleden. Geschiedenis van Nederland

Limburg tot 1815'. Deel II, pag. 347. Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, Maastricht, z.j.

45. Voor de pogingen van Rosa Godding, zie P.J.H. UBACHS, 1969. De Maastrichtse Mosasaurus bleef te Parijs. Nieuwe archiefvondsten over de Mosasaurus-roof. *Natuurhist. Maandbl.* 58: 53-57. De stukken zelf bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief, in de dossiers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken t.a.v. de Nederlandse Legatie in Frankrijk 1814-1884 (dossier nr. 196). De titel van dit dossier luidt: "Correspondentie over de terugvordering van een versteenden krokodil. 1823 Juni 13 - 1827 Januari 9. [...] N.B. Dit gesteente werd in 1770 gevonden in den St.-Pietersberg nabij Maastricht en in 1794 door de Fransen medegenomen en vervolgens gedeponeerd in het Kabinet der natuurlijke historie te Parijs".

46. PETRUS CAMPER, 1786. *Conjectures relative to the petrifications found in St. Peter's Mountain, near Maestricht*. Phil. Trans. R.S. London (76): 443-456.

47. Stukken Raad van Staten, dossier 2075 II (ARA).

48. Zie noot 31; de akte is in het Frans gesteld, daarom zijn naam ook.

49. Zie noot 32.

50. De Duitse Orde is één van de 'geestelijke' nederorden die z'n oorsprong vindt in de Kruistochten. De Duitse Orde werd gesticht tijdens de Derde Kruistocht met een tweeledig doel, nl. de gewopende verdediging van het geloof (aanvankelijk de veroverde gebieden) en de zorg voor zieken en armen (aanvankelijk de kruisvaarders). De orde stichtte een groot aantal commanderijen in heel Europa. De Landcommanderij van Alden Biesen (bij Bilsen) gaat terug tot de 13e eeuw. Het prachtige gebouwencomplex (niet zo lang geleden gerestaureerd) dateert uit de 16e, 17e en 18e eeuw.

51. Zie P.C. HENDRIKS, 1976. Heesch van verleden tot heden. Druk: Janssen bv., Heesch.

52. Marcus Guittion, was ook - net als Paul Barbin - predikant bij de Waalse Gemeente te Maastricht. Hij wordt in 1712 te Maastricht bevestigd, functioneert echter als ambassadepredikant te Parijs. Daar neemt hij in 1720 afscheid. In 1727 komt hij uit Parijs terug naar Maastricht. Hij gaat in 1757 met emeritaat en overlijdt op 14 januari 1767, 74 jaar oud. (Bron: idem als bij noot 24.)

53. Minuutakte d.d. 4 augustus 1773, verleden voor notaris Melghior Corstius (archief GA Maastricht).

54. Zie onder de akten van 24 oktober 1775 bij notaris H. Nolens en van 20 april 1776 bij notaris Casparus Otzelting (GA Maastricht). Casparus Otzelting functioneerde van 1760 tot 1781. Hij woonde aan de Wolfstraat 52. (Bron: zie noot 28.)

55. Zie noot 43.

56. Zie noot 32.

57. Zie noten 37 en 38.

58. Informatie ontleend aan familieadvertenties-Willer, Centraal Bureau voor Genealogie.

59. Het gaat hier vermoedelijk om Karel Christiaan van Nassau-Weilburg (1735-1788) die de in 1772 overleden van Aylva (noot 16) opvolgde als goeverneur van Maastricht. Karel Christiaan was getrouwd met Carolina van Oranje-Nassau (1743-1787), een zuster van Stadhouder Willem V. Hij is een rechtstreekse voorouder van de huidige Groothertogelijke familie van Luxemburg.

60. Zie noot 38.

61. Wynoldus Munniks (1744-1806) was vanaf 1770 hoogleraar fysiologie, ontleed- en heelkunde te Groningen. In 1773 volgde hij Camper op in het vakgebied van de theoretische geneeskunde. In 1774 werd hij bevorderd tot hoogleraar in de verloskunde en de botanie, waarbij hij ook de hortus botanicus onder z'n hoede kreeg. (Bron: Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel IV. Sijthoff, Leiden, 1918.)

62. Aanwezig bij het GA Maastricht.

63. Zie akte d.d. 15 september 1780 verleden bij notaris Hendrik Willem Crahay. Zijn vader Jean Leonard Hoffmann treedt voor hem op (GA Maastricht). H.W. Crahay was van 1776 tot 1796 notaris te Maastricht, hij woonde "Groote Grag 111". (Bron: zie noot 28.)

64. Trouwboek Waalse Gemeente Maastricht (GA Maastricht) en officiersboekje 1784.

65. Informatie ontleend aan familieadvertenties-Bricheau, Centraal Bureau voor Genealogie.

66. Lidmatenboek Waalse Gemeente Maastricht (GA Maastricht).

67. Akte aanwezig in het archief van Notaris Hubert Nolens (GA Maastricht).

68. Het begraafboek van de Waalse Gemeente te Maastricht bevindt zich in het GA Maastricht.

69. Afgedrukt bij het artikel van VAN REGTEREN ALTENA uit 1956 (noot 1). Een exemplaar van de catalogus bevindt zich in de Stadsbibliotheek te Maastricht. In dit exemplaar van de catalogus is bij vrijwel alle er in genoemde boeken genoteerd wat ze opbrachten.

70. Adriaan Gilles Camper (1759-1820) was een zoon van Petrus Camper (noot 37). Hij bekwaamde zich op allerlei wijzen in de natuurlijke historie. Na het overlijden van zijn vader in 1789 bewerkte hij diens nagelaten werken en collecties. Hij publiceerde ook over de fossielen van de Sint-Pietersberg. In tegenstelling tot zijn vader kwam hij tot de conclusie dat 'het grote dier van Maastricht' geen walvis, maar een voorwereldlijke hogedis zou zijn geweest. Hij bekleedde, naast zijn wetenschappelijke werk, enkele publieke functies en was aan het einde van zijn leven (o.m.) Lid van de Tweede Kamer. (Bron: Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. I. Sijthoff, Leiden, 1911.)

71. VAN REGTEREN ALTENA (1956; noot 1) geeft als bijlage bij zijn artikel een aantal dagboek-fragmenten uit het dagboek van Camper weer.

72. Jean Marc Roux (geboren ca. 1738 te Lausanne) was een van de tijdgenoot-verzamelaars van Hoffmann te Maastricht. Hij was tweede predikant bij de Waalse Gemeente te Maastricht. Deed aldaar intrede op 20 maart 1774. Hij overleed, 68 jaar oud, op 29 oktober 1805. Hij was in zijn tweede huwelijk getrouwd met Louise Albertine Adrienne Pélerin, kleindochter van de Medicinæ Docteur Pélerin (noot 18). (Bronnen: zie noot 1, idem als bij noot 24 en dossier-Pélerin, Centraal Bureau voor Genealogie.)

73. Zie het artikel van CAMPER genoemd in noot 46.

74. Zie het artikel van VAN REGTEREN ALTENA, noot 1.

75. T.C. WINKLER, 1887. Teylers Museum. Gids voor den bezoeker van de verzameling versteeningen. Haarlem.

76. Zie FAUJAS DE SAINT-FOND, noot 43.